

ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی آن توسط روحانیت با تأکید بر بیانات رهبر معظم انقلاب

مریم سلیمی^۱، محمدمهدی کریمی نیا^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳، محمّدحسین احمدی^۴

^۱ طلبه سطح سه (کارشناسی ارشد) رشته تفسیر و علوم قرآن کریم، مؤسسه آموزش عالی حوزوی حضرت فاطمه (سلام الله علیها)، تهران، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی

^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ دانشجوی دکتری علوم و قرآن و حدیث دانشگاه میبد، ایران، مدرّس دانشگاه

^۴ طلبه سطح چهار (دکتری) رشته فقه و اصول، حوزه علمیه قم، ایران، مبلغ، پژوهشگر و فعال فرهنگی

چکیده

جامعه‌ی اسلامی نیازمند نظام اقتصادی مبتنی بر تعالیم دینی است؛ زیرا الگوی تولید، توزیع و مصرف در جامعه از عوامل مؤثر بر فرهنگ و امنیت ملی می‌باشد. این پژوهش، به منظور تبیین مسؤلیت شرعی روحانیت در ایجاد گفتمان اقتصاد مقاومتی، با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه‌ی اسنادی؛ با احصای ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی از بیانات رهبری، ذکر نسبت آن با نظام اقتصادی اسلام و شرح چالش‌ها و فرصت‌های اقتصادی پیش‌روی ایران، ضرورت اجرای این الگو را تشریح، و با بیان ماهیت و کارکرد گفتمان‌سازی مفاهیم دینی-انقلابی و به استناد ادله‌ی شرعی وظایف اجتماعی روحانیت، لزوم گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی توسط این نهاد را تبیین نموده است. به دلیل وجوب حاکمیت نظام ولایت الهی، ممانعت از نفوذ الگوی ضد‌دینی و بحران‌زای توسعه‌ی غربی، مقابله با جنگ نرم اقتصادی، و بهره‌برداری بهینه از ذخایر خدادادی، تحقق اقتصاد مقاومتی، ضرورتی انکارناپذیر بوده و لازم‌اش گفتمان‌سازی عمل‌محور آن است؛ روحانیت، مهم‌ترین متولی تعلیم و تربیت اسلامی، باید با تبیین، تبلیغ، تثبیت و تعمیق ابعاد اقتصاد مقاومتی و فرهنگ متناسب با آن، با اثرگذاری بر بینش، گرایش و رفتار اقتصادی آحاد جامعه، زمینه‌ساز تبدیل اقتصاد مقاومتی به خواست عمومی و تحقق آن شود.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد مقاومتی، روحانیت، رهبر معظم انقلاب، ضرورت، گفتمان‌سازی.

از منظر مکتب حیات‌بخش اسلام، «اقتصاد» از مهم‌ترین ابزارهای حاکمیت ارزش‌های الهی در گستره‌ی حیات فردی و اجتماعی است؛ لذا، مباحث مربوط به بعد مادی و معیشت انسان، بخش قابل‌توجه از تعالیم دینی را تشکیل داده‌اند؛ با توجه به اهمیت موضوع، اقتصاد جامعه‌ی اسلامی، از دیرباز مورد توجه اندیشمندان شیعه و سنی بوده است. از صدر اسلام تا زمان معاصر، متفکرین مسلمان نظراتی پیرامون اقتصاد ابراز داشته‌اند که نام بزرگانی چون ابوذر غفاری، یحیی بن عمر، شیخ صدوق، شیخ مفید، ابن مسکویه، سید مرتضی، ابن حزم، شیخ طوسی، محقق حلی، ابن تیمیه، محمد غزالی، سید قطب و شهید صدر و ... به‌عنوان صاحب‌نظران این عرصه، در تاریخ ثبت است. آرای جمعی از آنان را می‌توان در کتاب «سیر اندیشه اقتصادی متفکران مسلمان» یوسفی (۱۳۹۵) ملاحظه نمود.

امروزه، با پیچیده‌تر شدن مسائل اقتصادی و تأثیر تحولات خارجی بر اوضاع داخلی کشورها، توجه به مقوله‌ی اقتصاد از حساسیت بیشتری برخوردار شده است. رهبر معظم انقلاب با بینش عمیق دینی و اشرافیت نسبت به رویدادهای داخلی و خارجی، نخستین بار در شهریور ۱۳۸۹، با به‌کارگیری اصطلاح «اقتصاد مقاومتی»، و در بهمن ۱۳۹۲ با ابلاغ «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، از اقتصاد مقاومتی به‌عنوان الگوی بومی، علمی و برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی و تنها راه‌حل مشکلات اقتصادی کشور یاد نمود. بند ۲۱ ابلاغیه‌ی مذکور شامل راهبرد «تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی» است.

پس از طرح عنوان اقتصاد مقاومتی و ابلاغ سیاست‌های کلی آن، مقالات و کتاب‌های متعدّد پیرامون چیستی، چرایی و چگونگی تحقق اقتصاد مقاومتی، به نگارش درآمد؛ از جمله مقاله‌ی «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن؛ با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری» میرمعزی (۱۳۹۱)، کتاب «درس‌گفتارهای اقتصاد مقاومتی» پیغامی (۱۳۹۳) و کتاب «اقتصاد مقاومتی؛ مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل» عبدالملکی (۱۳۹۵). اسحاقی (۱۳۹۳) در کتاب «نقش فرهنگ در مقاوم‌سازی اقتصاد»، به بیان تأثیر فرهنگ بر زیرساخت‌های اقتصادی، الزامات فرهنگی تحقق اقتصاد مقاومتی و نقش مردم و دولت اسلامی در این زمینه پرداخته و یوسفی (۱۳۹۸) در کتاب «درس‌نامه اقتصاد مقاومتی»، علاوه بر ماهیت و چرایی اجرای این الگو، نقش علمای گذشته در مقاوم‌سازی اقتصاد ایران را نیز بیان نموده است. ذوعلم و دیگران (۱۳۹۷) در بخشی از کتاب «گفتمان معاصر ۲؛ نگاهی اجمالی به چیستی و چرایی اقتصاد مقاومتی» به تبیین تفاوت اقتصاد مقاومتی با نظام‌های اقتصادی جهان پرداخته‌اند و سلطانی‌فر (۱۳۹۶) در مقاله‌ی «گفتمان‌سازی رسانه‌ای اقتصاد مقاومتی» نقش رسانه‌های خبری در گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی را تبیین کرده است. با توجه به نتایج جستجوها، تنها سه اثر پیرامون نقش روحانیت در تحقق اقتصاد مقاومتی وجود دارد؛ مالک (۱۳۹۵) در کتاب «اقتصاد مقاومتی و نقش روحانیت در پیش‌برد آن»، ضمن شرح ماهیت اقتصاد مقاومتی و برخی جنبه‌های سیاسی و دینی لزوم تحقق آن، بخشی کوتاه از کتاب را به بیان وظیفه‌ی پژوهشگری، تبلیغ و مطالبه‌گری روحانیت در این‌باره اختصاص داده و پیغامی (۱۳۹۵) در درس‌گفتارهایی در قالب کتاب‌های الکترونیکی «روشنای اقتصاد انقلاب؛ نقش روحانیت در اقتصاد مقاومتی» و «نیازهای روحانیت در جنگ اقتصادی؛ وظیفه روحانیت در جنگ اقتصادی» توضیحاتی پیرامون نقش روحانیت در حوزه‌های عملیاتی اخلاق، احکام، عقاید و سواد اقتصادی ارائه نموده است.

با وجود آثار پژوهشی فراوان، باور عمومی نسبت به اقتصاد مقاومتی به خوبی شکل نگرفته و جامعه از فرهنگ متناسب با آن فاصله‌ای زیاد دارد. به نظر می‌رسد این امر متأثر از چند عامل است: ۱. ناکارآمد جلوه‌نمودن اقتصاد مقاومتی در اثر قرائات ناصواب بعضی صاحب‌نظران از این الگو؛ ۲. ناگفته‌ماندن برخی از ابعاد مهم لزوم اجرای اقتصاد مقاومتی؛ ۳. حصر نتایج پژوهش‌های ارزشمند در این زمینه در لایه‌ی نخبگانی و راه‌نیافتن آن‌ها به فضای عمومی، در اثر ناآگاهی عده‌ای از متولیان فرهنگ و آموزش نسبت به ضرورت و نحوه‌ی گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی.

مقاله‌ی حاضر درصدد است اولاً، ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی را با توجه به بیانات رهبری احصاء نموده و از تحلیل و تفسیر ماهیت آن خودداری نماید؛ ثانیاً، با استناد به آیات، روایات، بیانات رهبری و برخی شواهد تاریخی، ابعاد مهم ضرورت تحقق این الگو را، که در پژوهش‌های پیشین چندان مورد توجه نبوده‌اند، شرح دهد؛ ثالثاً، لزوم گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی توسط روحانیت را به استناد ادله‌ی شرعی، دیدگاه رهبری و برمبنای الگوی گفتمان‌سازی عمل‌محور تبیین نماید. از این‌رو، سعی شده با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه‌ی کتابخانه‌ای؛ با ذکر ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی و نسبت آن با نظام اقتصادی اسلام و بیان تهدیدها و فرصت‌های اقتصادی پیش‌روی ایران، لزوم تحقق این الگو تشریح و با بررسی چستی، چگونگی و کارکرد گفتمان‌سازی مفاهیم دینی-انقلابی، ضرورت ایجاد گفتمان اقتصاد مقاومتی توسط روحانیت تبیین شود؛ تا این نهاد که در طول تاریخ تشیع، در اثرگذاری بر بینش، گرایش و رفتار مردم، نقش بی‌بدیل و انکارناپذیر داشته، با درک مسؤولیت شرعی خود در این مقطع زمانی، زمینه‌ی باور عمومی به اقتصاد مقاومتی و تحقق کامل آن را فراهم نماید. نوشتار پیش‌رو پاسخی است به این دو پرسش که چرا ایران نیازمند اقتصاد مقاومتی است؟ و چرا روحانیت باید نسبت به ایجاد گفتمان آن اهتمام ورزد؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها باید دانست به‌طور کلی، پس از انقلاب اسلامی، مدیریت اقتصادی ایران برمبنای کدام تفکر و گفتمان بوده و علت اصلی مشکلات اقتصادی فعلی و راه برون‌رفت از آن‌ها چیست؟، بهره‌مندی بهینه از فرصت‌های اقتصادی ایران چگونه امکان‌پذیر است؟ و چه راهکاری برای نهادینه‌سازی معارف دینی و مفاهیم انقلابی در جامعه وجود دارد؟ پاسخ این سؤالات در دو بخش «ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی» و «ضرورت گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی توسط روحانیت» ارائه می‌شود.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. اقتصاد

«اقتصاد» از ماده‌ی «قصد» و در لغت به معنای استقامت در مسیر، و در امر معیشت به معنای اسراف نکردن و تنگ‌نگرفتن است (ر.ک: فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۵). این کلمه و مشتقات آن در قرآن به معنی راست، متوسط و معتدل به کار رفته است (قرشی، ۱۳۷۱ش، ج ۶، ص ۸). اقتصاد در اصطلاح، به معنی رعایت اعتدال در هزینه‌کردن پول، کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای و به تنقیح مناطق، در نیروی کار دارای ارزش بازاری، به تناسب کاربرد آن‌ها می‌باشد (ر.ک: میرمعزی، ۱۳۹۰ش، ص ۵۰۰).

۱-۲. اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی یعنی محکم‌سازی پایه‌های اقتصاد؛ به‌گونه‌ای که در شرایط تحریم و غیر تحریم، بارور بوده و با تحریکات و تکانه‌های جهانی، با سیاست‌های آمریکا و غیر آمریکا زیرورو نشود؛ اقتصادی متکی به مردم و متناسب با نیازهای کشور (ر.ک: بیانات رهبری در حرم مطهر رضوی؛ ۱۳۹۳/۱/۱-<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993>). اقتصاد مقاومتی، الگوی بومی، علمی و برآمده از اصول و ارزش‌های دینی و فرهنگ جهادی است؛ اقتصادی متکی به دانش و فن‌آوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا، برون‌گرا، پویا و پیشرو، که الهام‌بخش نظام اقتصادی اسلام است (ر.ک: ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ ۱۳۹۹/۱۱/۲۹-<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=25370>).

۳-۱. گفتمان

ریشه‌ی مفهوم «گفتمان»، «discurrese»، را می‌توان در فعل یونانی «discurrere»، به‌معنای حرکت سریع در جهات مختلف یافت. این مفهوم به‌معنی تجلی زبان در گفتار و نوشتار به‌کار برده می‌شود؛ ولی همان‌طور که از ریشه‌ی آن پیداست، در علم بیان کلاسیک بر زبان، به‌عنوان حرکت و عمل تأکید می‌شده است. از معادل‌هایی که برای این مفهوم در زبان فارسی به‌کار برده شده می‌توان از «گفتار»، «وعظ و خطابه»، «سخن»، «درس و بحث» و «گفتمان» نام برد (عضدانلو، ۱۳۷۵ش، ص ۴۷ و ۴۸). گفتمان، شاخه‌ی باورها و به‌مثابه‌ی جریان فرهنگی-اندیشه‌ای فراگیر است. «ایدئولوژی»، هسته‌ی مرکزی گفتمان، شامل اعتقادات بنیادین یک گروه اجتماعی است؛ اما گفتمان، گسترده‌تر و شامل کنش‌ها، نهادها، زبان و تمام صور اجتماعی بوده و یک جریان اجتماعی است (ر.ک: امین‌خندقی، جعفرنیا، ۱۳۹۳ش، ص ۱۴۳ و ۱۴۴) و امین‌خندقی و دیگران، ۱۳۹۶ش، ص ۱۵). گفتمان با نظام معرفتی همراه است؛ این نظام معرفتی پس از شکل‌گیری می‌تواند از بافت اجتماعی فراتر رود. نظام معرفتی، همه‌گیر و در بطن خود مشتمل بر عبارت «گفتمان غالب» است (ر.ک: امین‌خندقی؛ جعفرنیا، ۱۳۹۳ش، ص ۱۴۴).

در کلام رهبر معظم انقلاب، «گفتمان» با تعبیری مانند: «جهت‌گیری فکری مشخص در جامعه»، «فکر رایج بین مردم»، «مطالبه‌ی عمومی»، «باور عمومی»، «سخن مورد قبول و توجه عموم مردم» و «همه‌گیری یک مفهوم و معرفت در برهه‌ای از زمان در جامعه» به‌کار رفته است (ر.ک: بیانات در دیدار تصویری نمایندگان تشکلهای دانشجویی؛ ۱۳۹۹/۲/۲۸-<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=45639>، دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان- رهبری؛ ۱۳۹۶/۶/۳۰-<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=37721>، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری؛ ۱۳۹۲/۱۲/۱۵-<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25696> و بیانات در دیدار جمعی از طلاب و روحانیون؛ ۱۳۸۸/۹/۲۲-<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8513>).

۴-۱. گفتمان‌سازی

۱. با توجه به اینکه اصطلاح «اقتصاد مقاومتی»، نخستین بار توسط رهبر معظم انقلاب به‌کار رفت، در تعریف این مفهوم، دیدگاه ایشان مدنظر قرار گرفته است.

متفکران غربی، گفتمان سازی را با تعاریف: شکل گیری گفتمان، تولید گفتمان و معنا سازی به کار برده اند. به عقیده‌ی واسنو، تولیدکنندگان، موضوع، مخاطبان، منابع تولید و ادله‌ی سخن، مؤلفه‌های اساسی گفتمان سازی هستند (امین خندقی و دیگران، ۱۳۹۶، ش، ص ۱۶ و ۱۷).

مقام معظم رهبری درباره‌ی چگونگی شکل گیری گفتمان و به عبارتی، الزامات گفتمان سازی می‌فرماید: «معارف باید تبدیل بشود به گفتمان‌های عمومی در بین مردم؛ آن قدر تکرار بشود... آن قدر درباره‌اش تحقیق بشود... کار هنری بکنند که بشود جزو واضحات و بیانات جامعه‌ی اسلامی (بیانات در دیدار شرکت کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن؛ ۱۳۹۶/۲/۷؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36331>). این با گفتن حاصل می‌شود؛ با تبیین لازم، منطقی، عالمانه و دور از زیاده‌روی‌های گوناگون... با زبان صحیح، علمی، منطقی و با زبان خوش (ر.ک: بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری؛ ۱۳۹۲/۱۲/۱۵؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25696>؛ احتیاج دارد به برنامه‌ریزی و کار فعال؛ مثل دمیدن پیوسته در وسیله‌ی فشاری است که می‌تواند آب یا مایه‌ی حیات یا هوا را به نقاط مختلفی که مورد نظر است، برساند.» (بیانات رهبری در دیدار جمعی از طلب و روحانیون؛ ۱۳۸۸/۹/۲۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8513>). با توجه به تعریف ایشان از گفتمان و نحوه‌ی شکل-گیری آن، می‌توان گفت مفهوم گفتمان سازی عبارت است از: فرآیند ترویج مداوم، عالمانه و مدبرانه‌ی مفاهیم و معارف و تبدیل آن‌ها به فرهنگ و باور عمومی.

۲. ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی

درک ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی مستلزم شناخت نظام اقتصادی اسلام، نسبت اقتصاد مقاومتی با این نظام، بررسی روند شکل گیری و نفوذ گفتمان توسعه‌ی غربی، مبانی فکری نظام سرمایه‌داری، نتایج اعمال سیاست‌های نهادهای بین‌المللی بر ایران و جهان، شناخت نقشه‌ی روز دشمن و فرصت‌های اقتصادی ایران و دیدگاه اسلام در این زمینه است.

۲-۲. نظام اقتصادی اسلام

نظام اقتصادی اسلام، مجموعه الگوهای رفتاری و روابط اقتصادی در حوزه‌ی تولید، توزیع و مصرف است که از کتاب، سنت و عقل استنباط می‌شود. الگوها چگونگی پیوند شرکت کنندگان در نظام اقتصادی به یکدیگر و به منابع اقتصادی را تبیین کرده، و براساس مبانی بینشی و اصول راهبردی معینی در جهت اهداف اقتصادی اسلام سامان یافته‌اند (میرمعزی، ۱۳۹۰، ش، ص ۴۶ و ۴۷). مهم‌ترین اصول و ارزش‌های این نظام عبارتند از: مالکیت خداوند، امانت‌داری، انسان، ممنوعیت رکود سرمایه، انگیزه‌ی سالم، عدالت، اخوت، مواسات، توجه به معنویات، توجه به نیازها و اولویت‌ها در مصرف، انضباط مالی، قناعت، جهاد مالی، الگوناپذیری از بیگانگان، تخصص و تعهد (ر.ک: ایروانی، ۱۳۸۳، ش، ص ۱۲۰-۱۰۳). از دیدگاه اسلام، هرگونه نعمت مادی مایه‌ی استواری جامعه و به‌مثابه ستون فقرات جامعه‌ی انسانی است. بهره‌برداری از مواهب الهی برای تعالی خود، حفظ عزت، بی‌نیازی از فرومایگان، گسترش رفاه معقول و عزتمندان برای خانواده، تکریم خویشان و همسایگان و تأمین نیاز هم‌نوعان، اهداف تولید را در اسلام تشکیل می‌دهند. عدالت در توزیع منابع و ثروت، یکی از اهداف نظام اقتصادی اسلام است؛ تا از انباشت مال و مصرف بی‌رویه جلوگیری شده و همگان از مواهب الهی بهره‌مند گردند (ر.ک:

جوادی آملی، ۱۳۹۱ش، ص ۵۷۱، ۵۷۹، ۵۸۰ و ۶۱۸). تقوا، انجام اعمال شایسته، شکر و ادای حقوق، بخشی از اهداف مصرف در مکتب اسلام است (ایروانی، ۱۳۸۳ش، ص ۱۱۶).

۲-۳. اقتصاد مقاومتی؛ الهام بخش نظام اقتصادی اسلام

با توجه به ویژگی های اقتصاد مقاومتی (شکل ۱)، این الگو یک نقشه ی راه بومی، علمی و برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی و الهام بخش نظام اقتصادی اسلام است؛ زیرا برپایه ی اصول و ارزش های نظام اقتصادی اسلام بنا شده و در پی تحقق اهداف تولید، توزیع و مصرف موردنظر اسلام است؛ ماحصل اجرای اقتصاد مقاومتی، بهره برداری و مصرف بهینه منابع خدادادی و امکانات درونی، به کارگیری سرمایه های مردمی در جهت رونق تولید ملی، افزایش ثروت عمومی و توزیع عادلانه آن، رفع فقر و فساد و فاصله ی طبقاتی، تعامل اقتصادی برادرانه در جامعه، فعالیت های اقتصادی مجاهدانه، تأمین نیازهای اساسی کشور و رفع وابستگی در این زمینه، برقراری روابط تجاری سودمند با جهان، حفظ عزت، استقلال و امنیت اقتصادی جامعه اسلامی در شرایط تحریم و غیرتحریم، و تولید باکیفیت مبتنی بر تخصص، تجربه و دانش روز است.

اهداف کلی	توضیحات	ویژگی
عدالت اقتصادی	عدالت اقتصادی و اجتماعی، تولید و افزایش ثروت ملی؛ ضمن تأمین شاخص های جهانی	عدالت محوری
امنیت اقتصادی	خودکفایی در تولید مایحتاج اساسی؛ به ویژه تأمین غذا و دارو	امنیت اقلام راهبردی
	شفاف سازی، ایجاد امنیت اقتصادی و فضای باثبات رقابتی برای سرمایه گذاران	فسادستیزی
	تعامل ایمن و مقتدرانه با اقتصادهای جهانی	برون گرایی
	مقاومت در برابر بلایای طبیعی، تکانه های اقتصادی تخصصی و تحولات جهانی	مقاوم بودن
بهره وری و رشد اقتصادی	سرمایه گذاری مردم با کمک، هدایت، ظرفیت سازی و نظارت دولت	مردم محوری
	حرکت جدی، مجاهدانه و فوق طبیعی مردم و مسئولین	جهادی بودن
	اتکا بر پیشرفت های علمی، مهارت و تجربه های کارگران و صاحبان صنایع	دانش محوری
	صرفه جویی و پرهیز از اسراف و هزینه های زائد	اصلاح الگوی مصرف
	بهره برداری از ظرفیت های انسانی، علمی، طبیعی، اقلیمی و مالی کشور	درون زایی
	کاهش وابستگی به فروش نفت خام؛ تکیه بر فروش فرآورده های نفتی	تک محصولی نبودن

شکل ۱- ویژگی های اقتصاد مقاومتی براساس دیدگاه رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی)

(ر.ک: بیانات در حرم مطهر رضوی؛ ۱/۱۳۹۳، جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی؛ ۹۲/۱۲/۲۰ و ابلاغیه‌ی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹)

۲-۴. دلایل لزوم تحقق اقتصاد مقاومتی

با توجه به نسبت این الگو با نظام اقتصادی اسلام، سه دلیل مهم لزوم تحقق آن عبارتند از:

۱-۴-۲. حاکمیت نظام ولایت الهی

اسلام، دین ولایت الله است. ولایت پیامبر و ائمه‌ی اطهار (صلوات الله علیهم اجمعین)، در طول ولایت خدا، و حاصل خروج از این نظام، قطع ولایت الهی است (ر.ک: قرائتی، ۱۳۸۳ ش، ج ۳، ص ۱۰۴ و ۱۱۲). در عصر غیبت، بنابر توقیع شریف حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، ولی فقیه، به نیابت از امام معصوم در امور مربوط به حکومت بر مردم ولایت دارد (ر.ک: ابن بابویه، ۱۳۸۰ ش، ج ۲، ص ۴۸۴ و مصباح یزدی، ۱۳۹۶ ش، ص ۱۰۰). ولی فقیه، دژ محکم اسلام (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۳۸)، حافظ عقاید، احکام، نظام‌های اسلام و کیان جامعه اسلامی است. بنابر کلام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، حقوق متقابل رهبر و مردم، از بزرگ‌ترین حقوق الهی و رعایت آن، سبب عزت یافتن حق در جامعه، برقراری عدالت، اصلاح امور، تداوم حکومت و یأس دشمنان، و ترک آن باعث تطیلی احکام دین، افزایش هواپرستی، رواج نیرنگ‌بازی در دین و از بین رفتن وحدت است (شریف‌الرضی، ۱۳۷۹ ش، ج ۲، ص ۴۴۳). مردم موظف هستند قوانین الهی اقتصادی مستفاد از ادله‌ی شرعی و قوانین وضع شده بر اساس مصالح اسلام و مسلمین از سوی حکومت اسلامی را رعایت کنند. کتاب، سنت و عقل بر این مسؤولیت دلالت دارند (ر.ک: میرمعزی، ۱۳۹۰ ش، ص ۲۵۷). لذا، اجرای یک الگوی اقتصادی برآمده از ارزش‌ها و قوانین الهی که مورد تأکید و امر ولی فقیه است، ضروری می‌باشد.

۲-۴-۲. نفی استکبار جهانی و مواجهه با تهدیدهای آن

اساس دعوت انبیاء، دعوت به توحید و نفی طاغوت بوده است (ر.ک: نحل: ۳۶ و مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۲۲۱). قرآن کریم با بیان ویژگی سرسختی نسبت به کفار و رحمت و فروتنی در برابر مؤمنان، به‌عنوان خصلت محبت‌آمیز و محبوبین خدا و همراهان رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) (ر.ک: فتح: ۲۹ و مائده: ۵۴)، اهل ایمان را به مقاومت در مقابل سیاست‌های کفار و حفظ اقتدار و انسجام درونی فراخوانده است. از نظر قرآن کریم، هر اقدامی که در روابط سیاسی و اقتصادی، به سلطه‌ی کفار انجامد، حرام بوده (قرائتی، ۱۳۸۳ ش، ج ۲، ص ۴۱۷) و بر مسلمانان لازم است با کسب قدرت مادی و معنوی کافی، سبب هراس دشمن و مانع تحمیل‌ها و تهدیدهایش شوند (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۷، ص ۲۲۲ و ۲۲۵). امروز ایران با دو چالش اقتصادی مواجه شده که رفع آن‌ها با تحقق اقتصاد مقاومتی امکان‌پذیر است:

الف) نفوذ الگوی توسعه‌ی غربی و بحران‌های ناشی از آن

با ظهور ناکارآمدی نظام اقتصادی مارکسیسم، نظام اقتصادی سرمایه‌داری در ظاهر به‌عنوان کارآمدترین الگو، با شعار جهانی‌شدن اقتصاد، پیش‌روی جهانیان قرار گرفت (میرمعزی، ۱۳۹۰ ش، ص ۳۹ و ۳۱). سال ۱۹۴۴ میلادی، در کنفرانس برتون وودز، نظم اقتصادی بین‌المللی و نهادهای آن تعریف و صندوق بین‌المللی پول برای اداره‌ی نظام پولی بین‌المللی، و بانک

جهانی برای وام دادن به اروپا جهت بازسازی خسارات جنگ جهانی دوم ایجاد شد (ر.ک: استگر، روی، ۱۳۹۷ش، ص ۹). آمریکا بنیان گذار صندوق براساس منافع خود و جهان سرمایه داری بود (ر.ک: میرجلیلی، ۱۳۷۴ش، ص ۹۴). با بروز بحران های اقتصادی دهه ۱۹۷۰، نولیبرال ها درصدد ارائه نظریه های کارآمد در شرایط جدید جهانی شدن برآمدند. ابتدای دهه ۱۹۸۰، برنامه توسعه نولیبرال جهانی بر مبنای «برنامه های اصلاح ساختاری» و «توافقات تجارت آزاد بین المللی» ارائه شد (ر.ک: استگر، روی، ۱۳۹۷ش، ص ۱۲ و ۱۱).

صندوق و بانک جهانی با توجیه الزامات برنامه های تعدیل ساختاری تحت عنوان برنامه های کاهش فقر و با مطالبه اجرای برنامه های نولیبرال از کشورهای در حال توسعه در قبال دادن وام (همان، ص ۱۲، ۱۵ و ۴۴)، سعی در تحکیم مبانی اقتصادی سرمایه داری غرب و در رأس آن، آمریکا داشتند (ر.ک: میرجلیلی، ۱۳۷۴ش، ص ۹۵). نظریه پردازان و حامیان اصلی نولیبرالیسم؛ یعنی مدیران شرکت های فرامی بزرگ، متخصصان روابط عمومی، روزنامه نگاران اثرگذار، لابی گران شرکتی، سیاستمداران و بازیگران معروف، گفتمان عمومی را از تصاویر ایده آل جهان مبتنی بر بازار آزاد و مصرف گرا پرنموده و در تعامل ماهرانه با رسانه ها، دیدگاه خود را ابزار ناگزیر برای تحقق جهان بهتر تصویر کردند تا این که اکثر نقاط دنیا تحت سیطره ای این تفکر درآمد (ر.ک: استگر، روی، ۱۳۹۷ش، ص ۱۲ و ۱۳).

اوایل دهه ۱۹۹۰، سازمان ملل دیدگاه توسعه ای انسانی و شاخص های آن را در رتبه بندی کشورها به کار برد. این دیدگاه، با تعریف توسعه به «فرآیند بسط انتخاب های انسانی در فضای اجتماعی قابلیت زا؛ برای نیل به زندگی بهتر»، ایجاد و تقویت قابلیت های انسانی نظیر سلامتی، دانش و مهارت و محور قرار گرفتن انسان در توسعه را تأکید نمود. با آغاز هزاره سوم، مباحث توسعه هزاره با تمرکز بر فقرزدایی، بهداشت، آموزش و برابری جنسیتی مورد توجه قرار گرفتند. برنامه های ایران پس از انقلاب اسلامی نیز به شدت متأثر از سیاست های بانک جهانی و صندوق بین المللی پول شد (ر.ک: غفاری، ۱۳۹۴ش، ص ۳۳، ۳۴ و ۴۱)؛ به دلیل این که ایران در آن مقطع زمانی، فاقد یک نقشه ی راه اقتصادی مبتنی بر هویت دینی- ملی بود.

در دهه ۱۳۶۰، جریان روشنفکری به ظاهر دینی نولیبرال در ایران نفوذ کرد و با اتصال به برخی نظریه پردازان نولیبرال انگلیسی و روشنفکران نولیبرال ایرانی خارج نشین و ائتلاف با گرایش های روشنفکری ایران، متصدی برخی مدیریت های میانی فرهنگی، مطبوعاتی و سیاسی شد. با تلاش رهبر جریان، حرکت شورای عالی انقلاب فرهنگی به نفع سیطره ای علوم انسانی مدرن بر نظام آموزشی کشور، منحرف شد. سپس دولت سازندگی، آگاهانه یا ناآگاهانه، اقتصاد نولیبرال را تحت عنوان نسخه های کارشناسی، مبنا قرار داد و دولت بعد به این رویکرد استمرار بخشید (ر.ک: زرشناس، ۱۳۹۸ش، ص ۳۰-۳۵، ۶۷ و ۷۸). از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ تلاش هایی در جهت اسلامی شدن اقتصاد صورت گرفت، اما از ۱۳۹۲، اقتصاد نولیبرال مجدداً تقویت شد.

سال ۱۳۹۵، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سند «رفع فقر و توانمندسازی» بانک جهانی را دارای مبانی نظری- تجربی ارزشمند به منظور «عدالت بنیان کردن اقتصاد و توسعه ای عدالت اجتماعی»، به عنوان یکی از سیاست های اقتصاد مقاومتی، خواند و حذف هنجارهای اجتماعی و اجرای اصلاحات در نظام اداری، حقوقی و قضایی را که این سند،

۲. کتاب «توانمندسازی و کاهش فقر» نوشته دیپا نارایان.

توانمندسازی فقرا را منوط به آن دانسته، نقطه‌ی عطفی در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی تلقی کرد. در سند مذکور، توانمندسازی به معنای «بسط آزادی انتخاب و اقدام برای شکل‌دادن زندگی افراد»، به‌عنوان کلید منزلت انسان و حکم‌رانی خوب معرفی شده است (ر.ک: نارایان، ۱۳۹۵ش، پیشگفتار، ص ۲۵، ۲۶ و ۴۲). سال ۲۰۱۵م، «دستورکار ۲۰۳۰؛ برای توسعه پایدار»، به‌عنوان سند دگرگون‌سازی جهان، توسط سازمان ملل ارائه و دولت ایران آن را امضا نمود؛ حال آن‌که تداوم غربی‌سازی و حاکمیت سرمایه‌سالاری از اهداف واقعی این سند است (ر.ک: جهانیان، ۱۳۹۷ش، ص ۵۸ و ۵۹).

پذیرش چنین اسنادی با قاعده‌ی نفی سبیل مغایرت داشته (ر.ک: نساء: ۱۴۱) و در حقیقت، قدرت‌های بزرگ جهان در پشت سازمان ملل، به‌دنبال ایجاد منظومه‌ی فکری، فرهنگی و عملی الزام‌آور برای دنیا و اعمال نفوذ هستند (ر.ک: بیانات رهبری در دیدار جمعی از اساتید و نخبگان؛ ۱۳۹۶/۳/۳۱؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36930> و فرهنگیان؛ ۱۳۹۶/۲/۱۷؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36431>). این نفوذ سیاسی و فرهنگی در مراکز تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز کشور سبب شد موانعی بر سر راه مقاومت‌سازی اقتصاد ایران به‌وجود آید؛ نفوذی که رهبر انقلاب آن را خطرناک‌تر از نفوذ اقتصادی و امنیتی توصیف کرده بود (ر.ک: بیانات در دیدار فرماندهان سپاه؛ ۱۳۹۴/۶/۲۵؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30791>؛ ۱۳۹۴/۶/۲۵؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30791>). چراکه ایدئولوژی نظام سرمایه‌داری با ایدئولوژی اسلام در تضاد آشکار است. نظام سرمایه‌داری، مبتنی بر دئیسم، طبیعت‌گرایی، انسان‌محوری، فردگرایی، فایده‌گرایی، رقابت برای نفع شخصی است. فردگرایی، مبنای انسان‌شناسانه‌ی سرمایه‌داری است (ر.ک: میرمعزی، ۱۳۹۰ش، ص ۹۴، ۳۱ و ۱۵۸ و ایروانی، ۱۳۸۳ش، ص ۹۶)؛ پیوند اجتماعی مدنظر نئولیبرالیسم، با ترجیح عشق به هم‌نوع بر عشق به خود در تقابل است (فسل، ۱۳۸۸ش، ص ۱۰۵). در نگاه فردگرایانه‌ی نئولیبرالیسم، آزادی اقتصادی افراد، هدفی عالی بوده و فعالیت‌های اقتصادی در چارچوب نظم خودانگیخته سامان می‌یابد؛ لذا، بهترین کار برای دولت، کناره‌گیری و اقدام هنگام تهدید نظم خودسامان است (ر.ک: قنبرلو، ۱۳۹۸ش، ص ۱۸۹ و ۱۹۰).

فایده‌گرایی، زیربنای اخلاقی نظام سرمایه‌داری است. در این نظام، سعادت فردی به‌معنای کم‌ترین رنج و بهره‌مندی از بیش‌ترین لذت حسّی برآمده از مصرف کالا و خدمات، و سعادت اجتماعی، به‌معنای بیش‌ترین لذت برای بیش‌ترین افراد بوده و سرجمع کلّ لذت، نه چگونگی توزیع آن، اهمیت دارد. لذا، بی‌عدالتی و تبعیض اگر سبب افزایش سرجمع لذت در جامعه شود مطلوب است. از دیدگاه سرمایه‌داری، نابرابری شرط حداکثرشدن رشد است؛ زیرا تمرکز ثروت در دست گروهی اندک، موجب افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری شده و افزایش سرمایه‌گذاری به رشد تولید می‌انجامد. نظام سرمایه‌داری ادعا دارد که ربا عامل رشد اقتصادی است، لذا در این نظام حتی با فرض عدم رشد اقتصادی، ربا تجویز می‌شود؛ زیرا مصلحت وام‌دهنده بر مصالح جمع مقدم است (ر.ک: میرمعزی، ۱۳۹۰ش، ص ۱۵۷، ۱۵۸، ۳۵۵، ۳۶۱ و ۴۰۸). در سرمایه‌داری، مجالی برای رعایت اخلاق در کار باقی نمی‌ماند. هدف از تولید، افزایش سود و هدف از مصرف، لذت فرد است؛ تقاضای انسان، فراتر از نیازهای متعادل جسمی و روحی، و شامل نیازهای کاذب و افراط در نیازهای حقیقی است (ر.ک: ایروانی، ۱۳۸۳ش، ص ۱۰۳، ۱۰۴ و ۱۱۶). عقل نئولیبرالی، ارزش هر چیز را براساس سود اقتصادی آن می‌سنجد؛ حتی انسان‌ها شبیه کالاهای

۱. دئیسم، جریان مذهبی متکی به دلیل عقلی است که ارتباطات مابعدالطبیعه را مطرود دانسته و معتقد است عقل می‌تواند بدون وحی و تعهد به مذهب، به وجود خدا آگاهی داشته باشد (ر.ک: هادوی‌نیا، ۱۳۷۸ش، ص ۱۷۵).

قابل مبادله ارزش گذاری می شوند (ر.ک: قنبرلو، ۱۳۹۸ش، ص ۱۹۰). در نظام سرمایه داری، تمام زیرنظامها باید در خدمت نظام اقتصادی باشند (ر.ک: میرمعزی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۰۵).

نئولیبرالیسم ایرانی نیز به تبع ایدئولوژی های غرب مدرن و شبه مدرن، انسان محورانه، معتقد به حذف دین از مرکز ثقل حیات سیاسی-اجتماعی، مروج پلورالیسم، به دنبال شعارهای تعامل با دنیا، پرهیز از دشمن تراشی در عرصه بین الملل، خردگرایی و جذب و هضم فرهنگی و اقتصادی در نظام سلطه، و مخالف آرمان گرایی دینی و حتی غیردینی، مقوم بی-عدالتی، شکاف طبقاتی سرمایه دارانه و استثمار بوده و با شعار خصوصی سازی در پی تقویت سرمایه داری سکولار نئولیبرال است (ر.ک: زرشناس، ۱۳۹۸ش، ص ۴۶-۴۰). نظام سرمایه داری به دلیل گسستگی ارتباط آن با معنویت و اخلاق، همواره آثاری ناگوار در جوامع بشری به جا گذاشته است.

تعمیق نابرابری، کنترل بی سابقه جوامع توسط شرکت های بزرگ، تضعیف تأثیر دولت ها در تولید مایحتاج عمومی، تخریب محیط زیست، تقلیل شایستگی انسان به ثروت اندوزی، شکل گیری نوعی داروینیسم اجتماعی به ظاهر موجه، تضعیف بنیه مالیاتی دولت (ر.ک: قنبرلو، ۱۳۹۸ش، ص ۱۹۴ و ۱۹۶)، بحران های شدید اقتصادی، عدم تولید داخلی کالاهای راهبردی در کشورهای در حال توسعه و آسیب ناشی از آن، فروپاشاندن شیوه های سنتی زندگی، نابودی معیشت کشاورزان کوچک، افزایش قدرت سرمایه گذاران جهانی، برون سپاری مشاغل تولیدی داخلی به کارگران خارجی، شکل گیری اعتراضات سراسری به جهانی شدن بازار (ر.ک: استگر، روی، ۱۳۹۷ش، ص ۸۴ و میرجلیلی، ۱۳۷۴ش، ص ۹۸-۹۵) عدم اطمینان به آینده، ناامیدی ناشی از افزایش نابرابری و بی عدالتی، تولید فیلم های خشن برای سود بیشتر، ایجاد و تشدید ناامنی و خشونت جهانی حاصل از تجارت آزاد اسلحه، استخدام زنان به عنوان نیروی کار ارزان و ابزار تبلیغ، رواج ابتذال فرهنگی، فروپاشی خانواده در غرب و جوامع متأثر از آن، بحران هویت و معنویت، شورش های اجتماعی ناشی از احساس پوچی و...، ماحصل نظام سرمایه داری بوده است (ر.ک: ملک زاده، ۱۳۹۷ش، ص ۱۵۷-۱۶۷).

علت العلل معضلات اقتصادی ایران نیز، ساخت اقتصاد غرب زده ی شبه مدرن و تحمیل شده از سوی استکبار است؛ که ره-آوردی جز بی عدالتی، شکاف طبقاتی، بحران مزمن رکودی تورمی و وابستگی فزاینده به نظام سلطه جهانی نداشته است (زرشناس، ۱۳۹۴ش، ص ۲۴۱). سرریز شدن اقتصاد سرمایه داری و مشکلاتش از غرب و آمریکا و تأثیر پذیری کشورها از آن، سبب شده خیلی از کشورها در صدد مقاوم سازی اقتصاد خود باشند (ر.ک: بیانات در جلسه تبیین سیاست های اقتصاد مقاومتی؛ ۹۲/۱۲/۲۰؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25795>) ایران نیز برای رفع مشکلات اقتصادی و ممانعت از وقوع بحران هایی که جوامع غربی با آن مواجه شده اند، نیازمند اجرای الگوی اقتصادی بومی و منطبق بر ایدئولوژی اسلام و ارزش های انقلابی است.

ب) جنگ نرم اقتصادی

آمریکا در اثر کاهش شدید محبوبیت بین المللی ناشی از جنگ افروزی های متعدد، بحران های حاصل از نظام سرمایه داری، ظهور قدرت های اقتصادی و عوامل دیگر، در سراسری افول است. از آن جا که اجرای طرح های فرهنگی، نیازمند بستر اقتصادی است و خلل در توان اقتصادی می تواند وضعیت فرهنگی-اجتماعی و قدرت اقناع کنندگی کشورها را تضعیف کند و

آمریکا در چنین شرایطی قرار دارد (ر.ک: آدمی؛ قریشی، ۱۳۹۴ش، ص ۲۱۵-۱۹۶) و از طرفی، ایران مقابل سلطه‌گری ایالات متحده ایستاده و داعیه‌دار تمدن‌سازی اسلامی است؛ لذا، آمریکا و هم‌پیمانانش برای حفظ منافع خود و مهار ایران، به جنگ نرم اقتصادی رو آورده‌اند.

جنگ نرم اقتصادی؛ هرگونه الگوی رفتاری یا اقدام غیرخوشونت‌آمیز دشمن، مغایر با مبانی ارزشی و هنجارهای فرهنگ حاکم بر جامعه است تا ناتوانایی دولت در تأمین نیازها، رفاه و امنیت اقتصادی راه، از طریق اقناع، به افکار عمومی القا نماید. ماهیت جنگ نرم اقتصادی را می‌توان مترادف با تضعیف یا فروپاشی باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری یک کشور در حوزه اقتصاد دانست. ایران در جنگ نرم اقتصادی کامل قرار گرفته؛ جنگی با ابزار تحریم، فشارهای اقتصادی، رسانه‌سازی در قالب تهاجم فرهنگی در بعد اقتصاد، محترمان، دلّالان و قاچاقچیان ارز و کالا. جنگی با هدف ارائه‌ی الگوی مصرف نظام سرمایه‌داری، تضعیف سرمایه‌گذاری در امور خدماتی و زیربنایی، ایجاد نارضایتی عمومی با تشدید بی‌عدالتی، اعتمادزدایی از بازار کار و سرمایه، تک‌محصولی‌کردن اقتصاد، تضعیف فرهنگ کار و نوآوری، تضعیف قبح فساد، ایجاد حسّ حقارت نسبت به تولید ملی، ممانعت از روابط اقتصادی منطقه‌ای، ایجاد زمینه‌ی هدایت ناصحیح اقتصاد کشور، ترویج عدم همراهی مردم با سیاست‌های اقتصادی دولت، تقویت فرار نخبگان و ... (ر.ک: سیف؛ خجسته، ۱۳۹۲ش، ص ۳۴ و ۱۱-۱۹). هدف نهایی از فشار اقتصادی، روانی و عملی، سیطره‌ی بر ایران است (ر.ک: بیانات در مراسم بیست‌ونهمین سالگرد ارتحال امام خمینی(ره)؛ ۱۳۹۷/۳/۱۴؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39796>؛ پادزهر جنگ، اقتصاد مقاومتی است (ر.ک: بیانات در دیدار مردم قم؛ ۱۳۹۵/۱۰/۱۹؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=35367>). بررسی‌ها نشان می‌دهد از ۲۰۴ تحریم اعمال‌شده در جهان از ۱۹۱۴ تا ۲۰۰۰ میلادی، ۳۲ درصد آن‌ها به‌طور کامل یا جزئی مؤثر بوده‌اند. وجود ظرفیت‌های جذب سرمایه‌های خارجی و جایگزین‌های مناسب برای سرمایه‌گذاری در صنایع داخلی، تحریم را کاهش داده، و بهره‌وری و مشارکت اجتماعی مردم، آن را شکست می‌دهد؛ لذا، تحریم‌ها قابل تبدیل به فرصت هستند (ر.ک: قمری فرزاد، ۱۳۹۴ش، ص ۵). اقتصاد مقاومتی با بهره‌گیری از امکانات و فرصت‌های درونی، خروج سرمایه‌ها از رکود، اشتغال‌زایی و بهبود وضعیت کار و بازار، گسترش تعاملات تجاری با منطقه و جهان با حفظ منافع ملی، به‌کارگیری ظرفیت نخبگانی برای تولید محصولات دانش‌بنیان، مبارزه جدّی با قاچاق و مفاسد اقتصادی، فروش فرآورده‌های نفتی دارای ارزش افزوده و ...، تحریم‌ها را خنثی و هرگونه فشار اقتصادی را بی‌اثر می‌کند.

۳-۲- بهره‌برداری بهینه از فرصت‌های اقتصادی کشور

ایران، یک قدرت بالقوه‌ی اقتصادی در جهان شناخته می‌شود؛ زیرا دارای وسعت جغرافیایی ممتاز، متنوع‌ترین اقتصاد منطقه، دوّمین ذخایر نفت و گاز جهان، منابع غنی معدنی و طبیعی، نیروی انسانی جوان، ماهر و نخبه و توانمندی تولیدات نظامی، مهندسی، پزشکی، نانوفن‌آوری، بیوفن‌آوری و فن‌آوری صلح‌آمیز هسته‌ای است. ایران با واقع‌شدن در نقطه‌ی اتصال آسیا، اروپا و نزدیکی آفریقا و همسایگی با ۱۵ کشور و اشتراک تاریخی، زبانی و دینی با کشورهای همسایه، منطقه و اسلامی، وجود ظرفیت حمل‌ونقل دریایی و توان صادرات گاز به بزرگ‌ترین بازارهای مصرف جهان، قادر به ایجاد ارتباط هدفمند با نهادهای اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، برای دستیابی به رشد سریع اقتصادی و تقویت منافع ملی بوده (ر.ک: سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳ش، ص ۱۳۶-۱۴۰ و آگهی؛ عبدی، ۱۳۹۷ش، ص ۱۱۷ و ۱۱۸) و با وجود این مواهب عظیم

خدادادی از توان لازم برای تبدیل شدن به قطب اقتصادی غرب آسیا برخوردار است. استفاده از این امکانات الهی برای افزایش عزت و اقتدار جامعه اسلامی مورد تأکید شریعت است. از دیدگاه قرآن کریم، انسان خلیفه‌ی خدا در زمین (بقره: ۳۰) و مأمور به آبادانی دنیا است (هود: ۶۱)؛ یعنی باید استعدادهای غیرقابل شمارشی که خدای متعال در طبیعت قرارداده را استخراج و از آن‌ها برای پیشرفت زندگی بشر استفاده کند. این مسؤولیت بشر است؛ چون خلیفه است و از لوازم خلیفه بودن انسان این است (بیانات در دیدار دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۸۶/۲/۲۵؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3383>). رشد، هدفی عملیاتی برای آبادانی شهرها و تأمین عدالت و امنیت است (میرمعزی، ۱۳۹۰ش، ص ۱۸۶). بنابر روایت، دلیل امر خداوند به آبادسازی دنیا، تأمین نیازمندی‌های جامعه و قوام زندگی بشر است (ر.ک: نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص ۶۶). از منظر قرآن کریم، کفران و ناسپاسی نعمات الهی به زوال نعمت و عذاب گرسنگی، ترس و ناامنی می‌انجامد (ر.ک: قرائتی، ۱۳۸۳ش، ج ۶، ص ۴۶۵). با توجه به تأکید اسلام بر حفظ و بهره‌برداری بهینه‌ی منابع طبیعی و آبادانی اراضی و تأمین امنیت و نیازهای اساسی جامعه اسلامی، باید یک الگوی اقتصادی درون‌زا و برون‌گرا، که مسیر پیشرفت و عزت و اقتدار ایران را هموار می‌نماید، در کشور حاکم باشد.

۳. ضرورت گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی توسط روحانیت

تحقق هر امری نیازمند لوازم متناسب با آن است. با توجه به اینکه اقتصاد مقاومتی بیش از تکیه بر اقتصاد، معطوف به حیطه‌ی فرهنگ است و اغلب رفتارهای اقتصادی ریشه در اخلاق و باورها دارند، لازمه‌ی تحقق این الگو گفتمان‌سازی آن است. برای درک ضرورت گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی توسط روحانیت، ابتدا باید کاربرد گفتمان و گفتمان‌سازی را شناخت.

۳-۱. کاربرد گفتمان

گفتمان، قدرت، معرفت و حقیقت، دارای رابطه‌ی تعاملی هستند. و رای هر «گفتمان مسلط» شکلی از روابط فن‌آوری‌های قدرت نهان است. به تعبیر فوکو، هیچ دانشی بدون روابط قدرت محقق نمی‌شود (ر.ک: تاجیک، ۱۳۸۲ش، ص ۵۶). گفتمان و زور از مهم‌ترین ابزارهایی هستند که با آن‌ها مرزهای اجتماعی، سلسه مراتب اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، آرایش نهادها و الگوهای عادات و رفتارهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی تعیین، اصلاح و تعدیل شده و تغییر می‌یابند. گفتمان در انحصار نخبگان و قدرت‌های رسمی جامعه نیست؛ طبقات بی‌قدرت جامعه نیز در مواقع لزوم از این ابزار پر قدرت برای ناموجه جلوه دادن قدرت‌های رسمی، درهم‌ریختن هنجارهای تثبیت شده، متزلزل کردن مشروعیت نهاد‌های رسمی و شکستن گفتمان‌هایی که در تثبیت فرودستی آن‌ها نقش دارد، استفاده می‌کنند (عضدانلو، ۱۳۷۴ش، ص ۱۶ و ۱۷).

اقناع ایدئولوژیک از مهم‌ترین کاربردهای گفتمان است. کاربرد درست و آگاهانه‌ی گفتمان، نیاز به زور و خشونت را مرتفع و قدرت مشروع را جانشین آن می‌کند. گفتمان وسیله‌ای برای برانگیختن احساسات نیز هست. مهم‌ترین ابزاری که با آن می‌توان احساسات را برانگیخت، اداره کرد یا در سکون نگه داشت، گفتمان است. توان گفتمان برای شکل دادن یا تغییر شکل جامعه، با زوج ابزاری اقناع ایدئولوژیک و برانگیختن احساسات، سنجیده می‌شود (ر.ک: همان، ص ۲۰-۱۷). وسعت گیرندگان گفتمان از معیارهای تعیین‌کننده‌ی اقتدار گروه‌های اجتماعی است. اگر سخنرانان، توان اثرگذاری بر الگوهای ذهنی، طرز

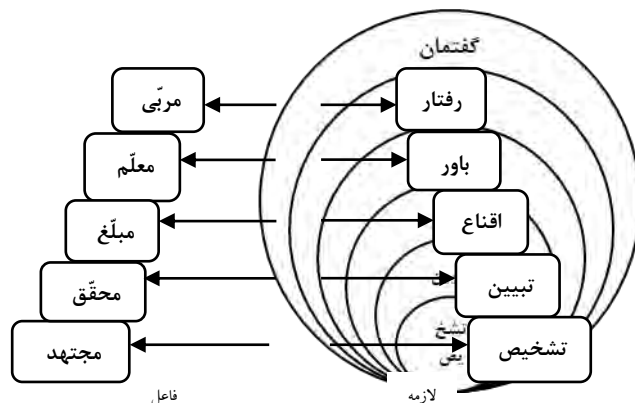
فکر و جهان بینی افراد را داشته باشند، می توانند اعمال آتی آنان را به طور غیرمستقیم کنترل کنند. کنترل اعمال دیگران از طریق هدایت قوای فکری آنان، شکل نهایی اقتدار است (ر.ک: ون دایک، ۱۳۷۷ش، ص ۸۱).

۳-۲. ضرورت گفتمان سازی مفاهیم دینی-انقلابی توسط روحانیت

خداوند «بیان» را به انسان تعلیم نمود (الرَّحْمَنُ: ۴). سخن، کتابت و انواع استدلال های عقلی مبین مسائل مختلف و پیچیده، همه در مفهوم بیان جمع است. اگر نعمت بیان نبود دانش، تمدن، دین و اخلاق از نسلی به نسل دیگر منتقل نمی شد و پیشرفت نمی کرد. از این رو، خداوند پس از نعمت خلقت انسان، از تعلیم بیان سخن گفته است. سرّ بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، تلاوت قرآن، تزکیه ی نفوس از کفر و شرک و عقاید باطل و اخلاق و اعمال ناپسند، شرح و تفسیر قرآن و بیان صلاح امت و امر به مصالح و نهی از مفاصد بوده است (طیب، ۱۳۷۸ش، ج ۱۳، ص ۴ و ۵).

تبلیغ به معنای نفوذ دادن تعالیم الهی در دل ها از طریق استدلال، انذار، بشارت و موعظه از برنامه های عمومی انبیاء بوده است (ر.ک: احزاب: ۳۹ و مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ج ۱۷، ص ۳۳۰ و ۳۳۱)، در مکتب انبیاء، پرورش روحی و آموزش فکری، در کنار بینش و بصیرت مطرح است؛ زیرا علم و دانش زمانی نتیجه می دهد که همراه با بینش، حکمت، تزکیه و تقوا باشد. در حقیقت، تربیت انسان ها، از شؤون ربوبیت خدا و رسالت انبیاء است. (آل عمران: ۱۶۴ و قرائتی، ۱۳۸۳ش، ج ۲، ص ۱۹۰ و ۱۹۱، ج ۱، ص ۲۰۵ و ج ۴، ص ۹۱). علمای دین، به عنوان ورثه ی انبیاء (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۳۲)، موظف به تبیین و تحقق معارف دینی در جامعه هستند (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ج ۳، ص ۲۰۶ و بیانات رهبری در دیدار طلبان حوزه های علمیه؛ ۱۳۹۸/۲/۱۸؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42475>). تبیین و روشنگری دینی، به معنای بیان آشکار و رساندن حقایق به روح و جان مردم، تکلیف دین شناسان جامعه است، که قرآن کریم از آن به عنوان «میثاق الهی» یاد کرده است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ج ۲۳، ص ۹۹-۱۰۱ و ج ۳، ص ۲۰۶ و ۲۰۷). خداوند متعال پیش از پیمان گرفتن از جاهلان برای فراگیری دانش، دانایان را متعهد به تعلیم نمود (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۷۸، ح ۶۶). به تنقیح مناط قطعی، هر کتمان حق که سبب اضلال جمعی شود، موجب عذاب الهی است (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ص ۲۰۷ و طیب، ۱۳۷۸ش، ج ۳، ص ۴۵۴).

برترین نیازمندی های امروز کشور نیازهای تبیینی، بصیرت افزایی و تحکیم معارف انقلاب و اسلام است (ر.ک: بیانات در دیدار جمعی از شاعران آئینی و مدآحان خراسان؛ ۱۳۹۵/۴/۲۴؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33819>) و حوزه های علمیه، به عنوان مراکز تعلیم اسلام، موظف به معرفت افزایی و تقویت گفتمان های انقلابی و تحقق اسلام در جامعه هستند؛ زیرا اسلام عبارت است از: هدایت، تعهد به عمل و استقرار توحید و حقایق اسلامی در متن جامعه (ر.ک: بیانات رهبری در دیدار طلبان حوزه های علمیه؛ ۱۳۹۸/۲/۱۸؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42475>). بنابراین، نهاد روحانیت، مهم ترین عنصر گفتمان ساز و متولی اصلی تعلیم و تربیت اسلامی است. این نهاد مردمی می تواند براساس الگویی از گفتمان سازی عمل محور (شکل ۲)، پس از تشخیص خط مشی های نظام توسط ولی فقیه، از مرحله ی تبیین معارف دینی و مفاهیم انقلابی تا تعمیق و رفتار سازی آن ها نقش آفرینی نماید.

شکل ۱- الگوی گفتمان سازی عمل محور (سبحانی و دیگران، ۱۳۹۴ش، ص ۵۵)

۳-۳. کارکرد اجتماعی گفتمان سازی مفاهیم دینی-انقلابی

در منظومه‌ی فکری رهبر معظم انقلاب، «واژه‌سازی» براساس مبانی نهضت، و به‌دنبال آن، «نهادسازی» به‌منظور پیگیری اهداف انقلاب اسلامی و ایجاد تحولات ساختاری در بخش‌های مختلف، یک امر ضروری محسوب می‌شود (ر.ک: بیانات رهبری در دیدار بسیجیان کرمانشاه؛ ۱۳۹۰/۷/۲۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17559>). انتخاب عنوان اقتصاد مقاومتی و به‌طور کلی نام‌گذاری سال‌ها از سوی ایشان نیز گامی در این راستا است؛ تا با ایجاد گفتمان عمومی و حرکت و خواست جمعی، اهداف نظام محقق شوند. (ر.ک: بیانات رهبری در دیدار کارگران؛ ۱۳۹۶/۲/۱۰؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36366>). اهمیت و کارکرد واژه‌سازی این است که با واژه‌سازی‌های متناسب با انقلاب اسلامی، منظومه‌ی مفهومی انقلاب ظرفیت‌های جدید یافته و با گفتمان‌سازی حول آن، فهم اجتماعی نسبت به این مفاهیم ایجاد می‌شود. با تشکیل نهادهای مرتبط و اصلاح نهادهای موجود، این مفاهیم تعیین اجتماعی پیدا کرده و نهادها با ایجاد روابط جدید اجتماعی در عملکرد خود ظرفیت‌های تازه برای نوآوری‌های مفهومی جدید ایجاد می‌کنند. استمرار این چرخه، مفاهیم انقلاب اسلامی را به گفتمان حاکم مبدل و در اذهان نهادینه می‌کند (ر.ک: سالاری، ۱۳۹۱ش).

هدف از گفتمان‌سازی، رشد معرفت و اندیشه‌ی دینی در جامعه است که در صورت همراهی با احساس مسئولیت و تعهد، عمل به‌وجود می‌آورد؛ همان چیزی که پیغمبران دنبال آن بودند. (ر.ک: بیانات رهبری در دیدار با جمعی از طلاب و روحانیون؛ ۱۳۸۸/۹/۲۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8513>). تبدیل یک خواسته به گفتمان پذیرفته‌شده، اولین قدم برای تحقق آن است (ر.ک: بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها؛ ۱۳۹۴/۴/۱۳؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3019>); در واقع، گفتمان یک جامعه مثل

۴. تشخیص: تعیین راهبردها و خط‌مشی‌ها توسط ولی‌فقیه در نظام ولایت‌فقیه، تبیین: پژوهش پیرامون راهبردها و معارف دینی متناسب با آن‌ها، تبلیغ: رساندن معارف به دل و جان مخاطبان و اقناع آن‌ها، تثبیت: باورسازی و تقویت خردورزی افراد، تعمیق: رفتارسازی باورها.

هواست که همه آن را تنفس می‌کنند (ر.ک: بیانات رهبری در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی؛ ۱۳۹۰/۱۰/۱۴؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18453>)؛ وقتی افکار عمومی شکل گرفت و گفتمانی در جامعه نسبت به مسأله‌ای به وجود آمد، به طور طبیعی مجریان و قانون‌گذاران و دست‌اندرکاران را به دنبال خود خواهد کشاند (بیانات رهبری در دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری؛ ۱۳۹۵/۳/۶؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33198>).

گفتمان‌سازی و مفهوم‌پردازی، مکمل واژه‌سازی و نهادسازی و زمینه‌ساز گذار از دولت اسلامی به جامعه‌ی اسلامی هستند. به دلیل ابتدای بیشتر واژه‌سازی‌ها و مفهوم‌پردازی‌های انقلاب اسلامی ایران بر معارف مشترک مذاهب اسلامی، بازساخت این راهبرد و بررسی قابلیت تطبیق آن در سایر انقلاب‌های اسلامی و لوازم این الگوبرداری، می‌تواند انقلاب‌های اسلامی را به سوی شکل‌گیری امت واحدی اسلامی سوق دهد (ر.ک: سالاری، ۱۳۹۱، ش).

گفتمان‌سازی، یکی از الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی است (ر.ک: بیانات رهبری در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی؛ ۲۰/۱۲/۹۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25795>) رهبر انقلاب در ضرورت تبیین مسائل اساسی کشور، از جمله اقتصاد مقاومتی، می‌فرماید: «تبیین اساس کار ما است. ما با ذهن‌ها مواجهیم، با دل‌ها مواجهیم؛ باید دل‌ها قانع شود. اگر دل‌ها قانع نشد، بدن‌ها به راه نمی‌افتد... باید تبیین کنید... در مسائل مهم کشور؛ در مسأله‌ی اقتصاد مقاومتی... مسأله‌ی آمریکا؛ برای خیلی‌ها روشن نیست.» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان؛ ۱۳۹۵/۴/۱۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33694>) یکی از مطالبات جدی ایشان از صاحبان منبرهای گفتنی و نوشتنی، ترویج دائمی فرهنگ متناسب با اقتصاد مقاومتی، از جمله فرهنگ صرفه‌جویی، فرهنگ کار و تلاش و فرهنگ مصرف تولیدات داخلی است (ر.ک: بیانات در دیدار مسؤولان نظام؛ ۱۳۹۴/۴/۲؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30069> و بیانات در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت؛ ۱۳۹۴/۶/۴؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30598>). تبیین اقتصاد مقاومتی و روشن‌ساختن مرزهای مشترک آن با اقتصاد اسلامی، کار روحانیت است. در صحنه‌ی عمل نیز، روحانیت است که می‌تواند خوداتکایی، رفع وابستگی اقتصادی به دشمن و توسعه‌ی مطابق با معیارهای اسلامی را برای مردم به صورت وظیفه‌ای مهم و مقدس معرفی نماید (مالک، ۱۳۹۵، ش، ص ۲۵۲).

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با تأکید بر بیانات رهبر انقلاب، به تبیین ضرورت تحقق اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن توسط روحانیت پرداخته شد؛ تا با روشن‌شدن اهمیت مقاومت‌سازی اقتصاد کشور و مسؤولیت شرعی روحانیت در ایجاد گفتمان اقتصاد مقاومتی، زمینه‌ی اجرای کامل سیاست‌های کلی آن فراهم گردد. ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی که از بیانات رهبری استخراج شده، نشان می‌دهد این الگو با مهم‌ترین اهداف، مبانی و ارزش‌های نظام اقتصادی اسلام همسو بوده و الهام‌بخش این نظام است. به استناد ادله‌ی شرعی، بیانات رهبری و برخی شواهد تاریخی مبنی بر وجوب حاکمیت نظام ولایت الهی و

تحقق آموزه‌های دینی اقتصادی و تدابیر اقتصادی ولی‌فقیه، نفی نظام سلطه، جلوگیری از نفوذ اقتصاد سرمایه‌داری نئولیبرال و گفتمان بحران‌زای توسعه‌ی غربی و عواقب ناشی از سیاست‌های مادی‌گرایانه نهادهای بین‌المللی، مقابله با تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی و جنگ روانی آمریکا و هم‌پیمانانش، و نیز لزوم بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های علمی، انسانی، مالی و اقلیمی خدادادی بی‌نظیر و کم‌نظیر ایران، تحقق الگوی اسلامی و بومی اقتصاد مقاومتی امری ضروری است.

مستندات شرعی و بیانات رهبری بیانگر این است که روحانیت مهم‌ترین متولی تعلیم و تربیت اسلامی و گفتمان‌سازی مفاهیم دینی-انقلابی، از جمله اقتصاد مقاومتی، است. با توجه به این‌که الگوی ارائه شده از گفتمان‌سازی عمل‌محور، دربردارنده‌ی وظایف شرعی روحانیت در قبال جامعه‌ی اسلامی است، لازم است گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی بر مبنای چنین الگویی صورت گیرد؛ به این معنا که روحانیت باید با تبیین، تبلیغ، تعلیم و تعمیق مداوم و عالمانه‌ی ابعاد اقتصاد مقاومتی و عقاید، احکام و اخلاق اقتصادی، بر بینش، گرایش و رفتار اقتصادی مردم اثرگذارد و این‌گو را به خواست و باور عمومی تبدیل و زمینه‌ی تحقق کامل آن و در نتیجه رشد و پیشرفت، عزت و اقتدار جامعه‌ی اسلامی را فراهم نماید.

منابع

*قرآن کریم.

***نهج‌البلاغه**، ترجمه: محمد دشتی، قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی قم، چاپ اول، بهمن ۱۳۷۹هـ.ش.

۱. آدمی، علی؛ قریشی، سیده‌مهديه، «افول قدرت نرم آمریکا؛ شاخص‌ها و مؤلفه‌ها»، فصلنامه علمی- پژوهشی سیاست جهانی، دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۴هـ.ش.

۲. آگهی، حسین؛ عبدی، فارس، «بررسی وضعیت کنونی منطقه آسیای جنوب غربی (مبانی هم‌گرایی منطقه آسیای جنوب غربی)»، فصل‌نامه مطالعات آسیای جنوب غربی، سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷هـ.ش.

۳. ابن‌بابویه، محمدبن علی، **کمال‌الدین و تمام النعمه**، تهران: نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۰هـ.ق.

۴. امین‌خندقی، مقصود؛ جعفرنیا، فاطمه‌سادات، «چگونگی گفتمان‌سازی نظریه‌ی ولایت فقیه در محتوای برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، فصل‌نامه علمی-پژوهشی انقلاب اسلامی، سال ۱۱، شماره ۳۹، زمستان ۱۳۹۳هـ.ش.

۵. امین‌خندقی، مقصود؛ سعیدی‌رضوانی، محمود؛ قندیلی، سیدجواد؛ پاک‌مهر، حمیده، «ماهیت گفتمان‌سازی آموزه‌های انقلاب اسلامی و ویژگی‌های آن در برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، فصل‌نامه کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، سال دوم، شماره ۳، پائیز ۱۳۹۶هـ.ش.

۶. ایروانی، «اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث»، مجله تخصصی هیات و حقوق، شماره ۱۴، زمستان ۱۳۸۳هـ.ش.

۷. بی‌استرگر، مانفرد؛ کی‌روی، راوی، **تاریخ مختصر نئولیبرالیسم**، ترجمه: محمد نصیری، انتشارات آکسفورد، چاپ اول، نشر زمینیان، نسخه‌ی الکترونیکی. اسفند ۱۳۹۷هـ.ش.

۸. تاجیک، «گفتمان، سیاست و اجتماع»، فصل‌نامه گفتمان، شماره ۸، تابستان ۱۳۸۲هـ.ش.

۹. جوادى آملی، عبدالله، **مفاتیح الحیات**، محقق: محمدحسین فلاحزاده و دیگران، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ سی و پنجم، بهار ۱۳۹۱-ه.ش.
۱۰. جهانیان، ناصر، «نقدی بر دستورکار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار»، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هجدهم، شماره ۷۲، زمستان ۱۳۹۷-ه.ش.
۱۱. زرشناس، شهریار، **نئولیبرالیسم ایرانی و تهاجم فرهنگی**، قم: دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها با همکاری مرکز مطالعات راهبردی-فرهنگی ژرفا)، چاپ دوم، ۱۳۹۸-ه.ش.
۱۲. _____، **نقد حال (جستارهایی در قلمرو فرهنگ، اقتصاد و سیاست امروز ایران)**؛ دفتر اول، قم: دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها)، چاپ اول، ۱۳۹۴-ه.ش.
۱۳. سالاری، محمد مهدی، «جایگاه واژه‌سازی و نهادسازی در تأسیس تمدن بزرگ اسلامی»، ۱۳۹۱-ه.ش.
۱۴. سبحانی، صادق و دیگران، «اقتصاد مقاومتی در متن جامعه»، نشریه تربیتی-بصیرتی-معرفتی شجره طیبه صالحین، سال ۳، شماره ۹، مهر ۱۳۹۴-ه.ش.
۱۵. سمیعی‌نسب، مصطفی، «دیپلماسی اقتصادی، راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه علمی-پژوهشی آفاق امنیت، سال ۷، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۹۳-ه.ش.
۱۶. سیف‌الله‌مراد؛ خجسته، محمد، «ظرفیت‌ها و محدودیت‌های مدیریت بحران در جنگ نرم اقتصادی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال ۱۶، شماره ۶۰، پاییز ۱۳۹۲-ه.ش.
۱۷. طیب، سیدعبدالحسین، **أطیب البیان فی تفسیر القرآن**، تهران: انتشارات اسلام، چاپ دوم، ۱۳۷۸-ه.ش.
۱۸. عضدانلو، حمید، «درآمدی بر گفتمان یا گفتمانی درباره‌ی گفتمان»، فصلنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۰۴ و ۱۰۳، ۱۳۷۵-ه.ش.
۱۹. _____، «گفتمان، زور و جامعه»، فصلنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۹۹ و ۱۰۰، ۱۳۷۴-ه.ش.
۲۰. غفاری، غلامرضا، «آسیب‌شناسی و ناپایداری توسعه اجتماعی در ایران»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۲۲، بهار ۱۳۹۴-ه.ش.
۲۱. فراهیدی، خلیل‌بن‌احمد؛ العین، قم: انتشارات هجرت، چاپ دوم، ۱۴۱۰-ه.ق.
۲۲. فصل، میشل، «نئولیبرالیسم در برابر لیبرالیسم»، فصلنامه گفتگو، شماره ۵۴، آذر ۱۳۸۸.
۲۳. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳-ه.ش.
۲۴. قرشی، سیدعلی‌اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱-ه.ش.
۲۵. قمری فرزاد، فرهاد، «مدیریت تحریم‌های اقتصادی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی»، اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی، تهران: ۲۸-۲۹ شهریور ۱۳۹۴-ه.ش.
۲۶. قنبرلو، عبدالله، «نقد نئولیبرالیسم از منظر مکتب فرانکفورت»، دوفصلنامه علمی، سال دهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۸-ه.ش.
۲۷. کلینی، محمدبن یعقوب بن اسحاق، **الکافی**، مصحح: علی‌اکبر غفاری؛ محمدآخوندی، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷-ه.ق.

۲۸. مالک، محمد رضا، اقتصاد مقاومتی و نقش روحانیت در پیشبرد آن، قم: وثوق، چاپ اول، ۱۳۹۵-ش.
۲۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، بیروت: نشر دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳-ق.
۳۰. مصباح یزدی، محمد تقی، نگاهی گذرا به نظریه‌ی ولایت فقیه، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ سی و یکم، تابستان ۱۳۹۶-ش.
۳۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: نشر دارالکتب الإسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴-ش.
۳۲. ملک‌زاده، محمد، «تأثیر سقوط اخلاقی نظام سرمایه‌داری بر تولید و گسترش خشونت در آمریکا»، فصل‌نامه علمی-پژوهشی علوم سیاسی (باقرالعلوم)، سال ۲۱، شماره ۸۲، تابستان ۱۳۹۷-ش.
۳۳. میرجلیلی، سید حسین، «بحران هویت بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول»، فصل‌نامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۰۱ و ۱۰۲، ۱۳۷۴-ش.
۳۴. میرمعزی، سید حسین، نظام اقتصادی اسلام؛ مبانی، اهداف، اصول راهبردی و اخلاق، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰-ش.
۳۵. نارایان، دیپا، توانمندسازی و رفع فقر؛ کتاب مرجع بانک جهانی، ترجمه: فرزاد پوراصغر سنگاچین؛ جواد رضوانی، تهران: انتشارات کریم خان زند، چاپ اول، ۱۳۹۵-ش.
۳۶. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مصحح: مؤسسه‌ی آل‌البیت علیهم السلام، قم: مؤسسه‌ی آل‌البیت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۸-ق.
۳۷. ون‌دایک، تیون‌ای، «اقتدار، گفتمان و دسترسی؛ بحثی در باب کارکردهای اقتدارگرایانه گفتمان و تحلیل زبان-شناختی محتوای آن»، ترجمه: مجید خسروی نیک، مجله گفتمان، شماره ۲، پاییز ۱۳۷۷-ش.
۳۸. هادوی‌نیا، علی اصغر، «دئیسم و اصول نظام سرمایه‌داری»، کتاب نقد، شماره ۱۱، تابستان ۱۳۷۸-ش.
۳۹. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir>